

М. Л. Швидків

ВПЛИВ ТРАДИЦІЙ ВАЛЕРІЯ ВИСОЦЬКОГО НА ФОРМУВАННЯ ВОКАЛЬНИХ НАВИЧОК МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ МУЗИКИ НА ЗАНЯТТЯХ З ПОСТАНОВКИ ГОЛОСУ

У статті розглянуті основні тенденції вокально-педагогічної методики у спадщині професора Валерія Висоцького, які пов'язані з формуванням вокальних навичок майбутніх учителів музики на заняттях з постановки голосу. Висвітлено діяльність високопрофесійної школи співу під керівництвом Валерія Висоцького, яка успішно функціонувала наприкінці XIX століття в консерваторії Галицького музичного товариства. Звернено увагу на велике значення вокально-педагогічних методів італійського співака Ламперті, на основі яких була створена власна викладацька методика маестро Висоцького. Проаналізувавши викладені у «Десяти заповідях співакам» погляди В. Висоцького на мистецтво співу, розкрито суть основних положень його методики, які полягають у тренуванні емісії голосу, досконалому фразуванню й виразній дикції. Це дослідження бере до уваги методи роботи над співочим диханням, наслідуванням, перенесенням уваги, самостійної роботи, а також роботи над вокальними вправами. Подамо характеристику цих методів та рекомендовано їх успішне використання в сучасній практиці постановки голосу, оскільки вони здатні забезпечити високий рівень володіння вокальними навичками співаками-початківцями, діяльність яких у майбутньому буде поєднана з процесом розвитку, експлуатації та збереження голосової системи людини.

Ключові слова: методи вокального розвитку, співочі вміння та навички, вокальні традиції.

В статье рассмотрены основные тенденции вокально-педагогической методики в наследии профессора Валерия Висоцкого, связанные с формированием вокальных навыков будущих учителей музыки на занятиях по постановке голоса. Освещена деятельность высокопрофессиональной школы пения под руководством Валерия Висоцкого, которая успешно функционировала в конце XIX столетия в консерватории Галицкого музыкального общества. Обращено внимание на огромное значение вокально-педагогических методов итальянского певца Ламперти, на основе которых была создана собственная преподавательская методика маэстро Висоцкого. Проанализированы изложенные в «Десяти заповедях певцам» взгляды В. Висоцкого на искусство пения, раскрыто смысл основных положений его методики, которые заключаются в тренировке эмиссии голоса, совершенной фразировке и выразительной дикции. Данное исследование уделяет внимание методу работы над певческим дыханием, подражанием, перенесением внимания, самостоятельной работы, а также работы над вокальными упражнениями. Подано характеристику этих методов, а также рекомендуется их успешное использование в современной практике постановки голоса, поскольку они обеспечивают высокий уровень владения вокальными навыками начинающих певцов, деятельность которых в будущем будет соприкасаться с процессом развития, эксплуатации и сохранения голосовой системы человека.

Ключевые слова: методы вокального развития, певческие умения и навыки, вокальные традиции.

In the article the basic tendencies of vocally-pedagogical methodology are examined in the inheritance of professor Valery Vysotskyi that is related to formation of vocal skills of future music masters during the lessons of the voice training. Activity of high-professional school of singing under the direction of Valery is reflected. It is said to have a great success in the end XIX of century in the conservatory of Galychyna Musical Society. The author highlights the importance of vocally-pedagogical methods of the Italian singer Lamperti that served a basis of teaching methodology of maestro of V. Vysotskyi. After V.Vysotsky's views on the art of singing in «Ten commandments to the singers» were analysed, the essence of substantive provisions of his methodology was stated by the author of the article. It is said to consist of training of emission of voice, the perfect phrasing and expressive diction. This research takes into account the methods of singing breathing, inheritance, transference of attention, independent work and introduces vocal exercises. An author gives description of these methods and recommends to use them in modern practice of the voice training as they are able to provide the high level of possessing vocal skills by singing beginners, activity of who in the future will be connected with the process of development, exploitation and maintenance of the vocal system of an individual.

The key words: methods of vocal development, singing abilities and skills, vocal traditions.

Постановка проблеми. Сьогодні вокальна освіта України ґрунтується на поверненні до національно-культурних традицій минулого, у їх сучасному переосмисленні та використанні безцінного досвіду, здобутого корифеями вокальної педагогіки, до яких належить професор консерваторії Галицького музичного товариства Валерій Висоцький.

Об'єктом дослідження є педагогічна спадщина професора Валерія Висоцького, предметом дослідження є вокальні традиції, які знайшли своє відображення в сучасній методиці постановки голосу. Метою і завданням цього дослідження є розкриття значення педагогічної спадщини В. Висоцького в процесі формування вокальних навичок.

Актуальність теми зумовлена потребою активного дослідження української вокальної спадщини, яка є основою сучасної системи виховання співаків.

Професійна підготовка майбутнього вчителя музики передбачає, насамперед, вокально-методичну підготовку, яка формує музичну культуру особистості та потребує постійного вдосконалення. Це питання широко висвітлене в працях М. Леонтовича, К. Стеценка, Д. Кабалевського та ін. Щодо проблеми впливу традицій професора Валерія Висоцького на формування вокальних навичок в сучасних умовах, то вона ґрунтовно знайшла своє висвітлення у працях українських науковців М. Антоновича, М. Білинської, Г. Брилинської-Блажкевич, Ю. Булки, С. Грици, І. Гриневецького, М. Жишкович, М. Загайкевич, С. Івасейка, Д. Колбіна, Я. Колодій, З. Лиська, С. Павлишин, О. Паламарчук, Р. Савицького, Р. Сов'яка, А. Терещенко, Ю. Щириці, а також польських, чеських, російських і німецьких вчених І. Белзи, М. Бжезвяка, М. Голомба, Й. Горака, В. Григор'єва, В. Гумеля, Г. Йона, К. Косцюкевича, Л. Мазепи, С. Невядомського, А. Новак-Романовіч, Я. Поврузняка, Т. Пшибильського, М. Солтиса, З. Фольги та інших.

Мета статті – висвітлити та проаналізувати вплив педагогічних традицій професора Валерія Висоцького на основні методи формування вокальних навичок майбутніх учителів музики на заняттях з постановки голосу.

Виклад основного матеріалу. Ретроспективний аналіз наукових досліджень з теми формування вокальних навичок майбутніх учителів музики на заняттях з постановки голосу згідно з традиціями Валерія Висоцького, можна дійти висновку, що, попри надзвичайну важливість та актуальність цього питання, воно досліджувалось не достатньо.

Професор Валерій Висоцький понад тридцять років займався педагогічною практикою, і те, що зумів виховати таку велику кількість учнів є свідченням насамперед великого педагогічного хисту. Польська дослідниця театру А. Солярська-Захута, зокрема, писала: «У кінці XIX століття в консерваторії Галицького музичного товариства існувала прекрасна школа співу під керівництвом Валерія Висоцького. Завдяки перейняттю від італійського співака Ламперті методу, що полягав у тренуванні емісії голосу, досконалому фразуванню й виразній дикції, учні Висоцького здобували тріумфи на оперних сценах світу» [4, с. 25].

Про методи роботи свого маестро згадують його знамениті учні. Український співак Олександр Мишуга пише: «...професор Висоцький умів відразу пізнати мою вразливу натуру, відкрив мені таємниці краси співу, і я увесь – душею і тілом – віддався йому під опіку і слухав його науки, його порад та вказівок артистичних і переживав у тих студіях розкіш невисказану» [7, с. 12].

Працюючи в консерваторії Галицького музичного товариства В. Висоцький виробив свою власну методику, основи якої, як вже зазначалось, «здобув у відомій італійській школі Ламперті, яка полягала у правильній емісії голосу, красивій музичній фразі та виразній дикції, що є найістотнішим елементом мистецтва співу». Відомий теоретик, історик музики та музичний критик першої половини XX століття, професор Ягеллонського університету Юзеф Райсс так описував суть викладацького методу Валерія Висоцького: «... полягав він перш за все у виразній і зразковій вимові, або дикції, а глибина та емісія голосу опирались на майстерно застосоване дихання. Голос належало ставити чисто, без так званого «під'їжджання», а також варто було утримувати наповнений тон у невимовній чистоті на одній лінії. З красивого і шляхетного звука слова необхідно ввійти у звук співу. Обидва звуки зустрічаються на спільному місці, у так званій масці. То були засади у навчанні Валерія Висоцького» [9].

Професор Висоцький не залишив після себе теоретичних праць, у яких міг би ретельно подати свої практичні прийоми викладання. Проте він є автором так званих «Десяти заповідей для молодого співака», які були опубліковані у «Wiadomosciach artystycznych» (nr 13 i 14) 20-го липня 1900 року.

З урахуванням вищезазначеного визначимо найважливіші й найдоцільніші методи на основі традицій школи Валерія Висоцького, які сприяють вокальному розвитку майбутнього вчителя музики на заняттях з постановки голосу та задовольняють низку таких вимог:

- ясність – загальнозрозумілість поставленого завдання і шляхів його реалізації (свідоме формування співацьких навичок);
- детермінованість – застосування відповідних регулятивних принципів на основі встановлення причинно-наслідкових зв'язків між ланками голосоутворюючої системи при різних режимах функціонування;
- направленість – підпорядкування визначеному завданню;
- результативність – спроможність забезпечити досягнення поставленої мети;
- плідність – здатність досягти, крім наміченого, побічних, але не менш важливих результатів;
- надійність – більша ймовірність забезпечення бажаного результату;
- економність – можливість досягти результату з найменшими витратами, в тому числі часу (це можна досягти за умови цілеспрямованості дій).

Ми процитуємо «Десять заповідей для молодого співака», які заклали основу методики на основі педагогічного досвіду професора В. Висоцького:

1. Не вір іншим богам, як тільки в те, що: хто вміє дихати і має виразну вимову, той вміє співати.
2. Не закликай до цієї правди надаремно доти, доки її ґрунтовно не дослідив і докладно не зрозумієш.
3. Пам'ятай, що відпочинок часом більше сил дає співакові, ніж надто форсована праця.
4. Поважай староіталійську школу співу, тому що лише вона може продовжити здоров'я твого голосу.
5. Не навантажуй себе виконанням творів, які перевершують твої сили і можливості.
6. Не заходь туди, де природа твого голосу відмовляє тобі у входженні, тобто, нехай голос басовий не співає баритонових творів, баритон нехай не шукає тенорових ефектів, ліричний тенор нехай не зриває голосу на героїчних партіях, а мецо-сопрано нехай не силкується стати драматичним сопрано; словом, не гвалтуй власної природи, не заходь до чужого господарства, а тримайся того типу голосу, яким тебе обдарувала природа – і уникнеш сумних розчарувань.
7. Вчися на добрих взірцях, але остерігайся копіювання, бо краще посередній оригінал, але власний, ніж найспритніша імітація; шукай нових помислів у собі сам, а різноманітних змін, ефектних додатків і тому подібних співацьких фокусів у інших не кради!
8. Не критикуй інших, але заглянь в самого себе і намагайся позбутися власних вад.
9. Не будь заздрисним до успіхів інших і не бажай більшої слави для себе за ту, на яку заслуговуєш.
10. Не жадай реклами, ні протекцій приятелів з галереї, ні невдалих потайних нашіптувань радників, ні жодного їхнього блага!

Як визначає М. М. Фіцула «метод навчання вокалу – це спосіб правильної і доцільної обробки людського голосу, виведений із законів роботи голосового апарату, який веде до такого співу, якого вимагає мистецтво» [10, с. 76]. Застосовуючи заповіді професора В. Висоцького, ми виокремили систему методів, здатних ефективно формувати вокальні навички майбутніх вчителів музики на заняттях з постановки голосу.

Методи роботи над співочим диханням є першим пунктом у переліку «Заповідей» професора Висоцького. (Заповідь 1). Фраза «хто вміє дихати, той вміє співати» є продовженням крилатого афоризму Ф. Ламперті: «школа співу – це школа дихання» і «дихання – це спеціальне мистецтво». Сам Ламперті у праці «Мистецтво співу» висловлював думку про те, що співак готовий до роботи над вокально-музичним твором тоді, коли він досконало володіє співочим диханням. Оволодіння диханням вимагає поступового і поступового тренування протягом досить тривалого часу та обов'язкового врахування індивідуальних можливостей співака-початківця. У своїй викладацькій методиці професор В. Висоцький послуговувався методичними настановами, раніше здобутими в школі Ламперті та власним досвідом, а саме:

- кращим типом дихання є таке, у якому беруть участь не лише самі ребра, а й діафрагма, тобто грудно-діафрагмальне;
- для його розвитку доцільними можуть бути вправи не лише зі звуком, але й без нього;
- глибокий, спокійний вдих через ніс до повного насичення легенів повітрям тренує дихальні м'язи і сприяє встановленню гортані в необхідне для співу положення;
- коротке затримання дихання повинно тривати до моменту, коли горло відчує холод;
- після цього повинен наступати повільний і дозований (це важливо!) видих.

Метод наслідування (показу та імітації). Серед розмаїття рекомендацій у світовій вокальній практиці всіх часів є такі поради: навчатися на хороших взірцях; багато слухати хороших співаків. З історії вокального мистецтва відомо, наскільки важливе значення у вихованні співака мав показ голосом. На дієвість цього методу вказував Дж. Манчіні, який зазначав, що точне відтворення голосом певних вад, які допускає виконавець (спів носом, горлом, жорстким та важким голосом тощо) – це найлегший спосіб продемонструвати учневі його помилку.

Однак, беручи до уваги той факт, що викладання співу традиційно велося виключно емпіричним методом, необдумане або несвідоме копіювання чужого голосу могло завдати великої шкоди природному розвитку голосу, навіть якщо прийом показу голосом був правильним і якісним. Саме тому своєчасне пояснення педагога не виходить за межі природних властивостей голосу могло врятувати співака-початківця від небажаних наслідків (Заповідь 7).

У сучасній системі постановки голосу емпіричний метод викладання досить поширений. Метод показу голосом може дати бажані результати в тому випадку, коли педагог має добре розвинений вокальний слух, педагогічний дар, грамотне володіння системою педагогічних прийомів та знаннями в галузі фізіології та анатомії голосового апарату, психології, акустики тощо. «Показ звучання своїм голосом дозволяє вплинути на голосову функцію у цілому й організувати її у необхідному напрямку, а оскільки показ звуку безпосередньо впливає на орган слуху і зору, його застосування тісно пов'язане зі здібністю до імітації. Імітація є найкоротшим шляхом при засвоєнні рухових і особливо мовних і вокальних навичок» [5, с. 36].

На заняттях з постановки голосу метод наслідування розповсюджується не лише на роботу над голосом співака, але й на виконання вокальних творів, на що звертає увагу професор В. Висоцький.

Робота над вокальними вправами як метод у В. Висоцького ґрунтується на дотриманні ключових правил староіталійської школи: від простого до складнішого, від повільного до швидкого (Заповідь 5). Цей метод стосувався і як роботи над вокальними вправами, так і над художніми творами. Під час роботи над вокальними вправами основна увага приділялась поетапному розвитку голосових якостей співака та його вокально-технічним навичкам, оскільки цей процес є багаторазовим повторенням тієї чи іншої дії, яка пов'язана з відтворенням звуку в різних умовах. В. Висоцький звертав увагу на вміння співаків тверезо оцінити свої сили, адже у всі часи траплялись випадки, коли співаки, не зумівши належним чином зважити свої сили, отримували негативні наслідки невмілого виконання – перевтома м'язової системи голосового апарата, м'язової системи тощо.

Метою використання вокальних вправ у школі В. Висоцького було:

- розспівування (розігрівання голосового апарату);
- усунення недоліків голосу (вирівнювання реєстрів, наближення звуку, виховання високої співочої позиції, чистота інтонування і т. д.);
- розвиток голосу (усунення дефектів, розширення діапазону).

У системі професора В. Висоцького метод перенесення уваги використовується для зосередження уваги на іншому виді діяльності, зняття напруги тощо. Після ознайомлення із заповіддю 3 стає зрозумілим, яке величезне значення В. Висоцький надавав відновленню сил вокаліста задля подальшої повноцінної роботи. Надто форсована праця обов'язково призводить до втоми або перевтоми не лише голосового апарата, але й нервової системи, у результаті чого виникає зниження або втрата працездатності.

Праця співака, нервова втома часто поєднується з втомою м'язовою. У процесі експлуатації голосу може порушитись звуковідтворення: спершу зникає можливість тонкого нюансування, потім важко стане співати край діапазону, а згодом починає «сідати» голос. Сильна втома може призвести до не змикання голосових складок.

На жаль, трапляється чимало випадків, коли співаки, а особливо початківці, бажаючи досягнути кращих результатів (збільшення сили голосу, розширення діапазону, ґрунтовнішого опрацювання вокальних творів) зловживають навантаженням і форсують свій голосовий апарат.

Саме про закон середніх навантажень і йдеться мова у третій заповіді В. Висоцького, яку можна перефразувати саме так, а саме: відпочинок часом може додати співакові більшого виконавського ефекту, ніж форсована праця.

У сучасній практиці постановки голосу метод переключення містить низку прийомів, які можуть бути використані або по черзі, або за вибором, або всі разом. Щоб зменшити силу якогось почуття, необхідно відволіктися від джерела, що його спричиняє, переключитися на іншу діяльність, інший об'єкт, зосередити увагу на пошуках раціональних шляхів вивчення нової інформації. Наприклад, щоб звільнитися від м'язової напруги, необхідно переключити свою увагу на інший об'єкт, навчитися зосереджувати свою увагу насамперед на фізичному боці дії, адже, як відомо, фізичне є індикатором психічного. Прослуховування музики, співу знімає емоційне і фізичне напруження і повинно чергуватися з виконавською діяльністю учня. Проте варто зазначити, що визначення типу занять та їх порядок мають бути суто індивідуальними.

Набуття вокально-інтонаційного вміння можливе лише в процесі застосування методу самостійної роботи – діяльності, яка здійснюється під керівництвом викладача у спеціально відведений час, і яка має ознаки навчальної праці.

У староіталійській школі вокально-технічна підготовка розцінювалась як необхідний етап у досягненні головного – виконання творів з текстом. У процесі співу рекомендувалося поетичний текст вимовляти величаво і благородно. Голосні повинні ніби нанизуватися на звук. На думку італійських маестро, «спів без чистої, зрозумілої і благородної вимови – це звуки без думки і змісту». Висоцький був палким прихильником вищезгаданих вимог і керувався ними.

У сучасній системі постановки голосу самостійна діяльність обов'язково контролюється викладачем. Залежно від навчальних цілей самостійна робота може бути підготовчою, тренуючою, контрольною.

Підготовча самостійна робота створює сприятливі умови для засвоєння вокальних навичок на заняттях. Це розучування музично-літературного тексту нового твору, мелодії вокалізу, вокальні вправи на звільнення чи укріплення м'язів голосового апарату, самостійне розспівування, прослуховування записів видатних співаків.

Тренуюча робота допомагає засвоєнню, закріпленню та розвитку вокальних навичок. До неї належать вправи на виконання вокально-технічних, художніх завдань, спів вокалізу або вокального твору вдома. Контрольна робота важлива для виявлення рівня сформованості вокальних знань і вокальних умінь.

Висновки. Отже, дослідження і використання вокальних традицій професора В. Висоцького у формуванні вокальних умінь та навичок сьогодні спрямоване на вирішення завдань, пов'язаних із професією майбутніх вчителів музики, тобто з роботою в загальноосвітній школі та різноманітних позашкільних закладах, де ведеться активна робота з вокального виховання. Результатом використання

основних методів роботи з голосом професора Висоцького має стати грамотне володіння основами співочого дихання, різними видами голосоведення, правильною позицією звучання голосу, палітрою звукової динаміки, співочою орфоєпією, артикуляцією та чіткою дикцією.

Література:

1. Андрущенко В. П. Мистецька освіта в системі формування педагога ХХІ століття / В. П. Андрущенко // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова : збірник наукових праць. Серія 14. Теорія і методика мистецької освіти. – К. : НПУ, 2004. – Вип. 1(6). – С 3–5.
2. Антонюк В. Г. Вокальна педагогіка (сольний спів): Підручник / В. Г. Антонюк. – К. : ЗАТ «Віпол», 2007. – 174 с.
3. Гнидь Б. П. Історія вокального мистецтва / Б. П. Гнидь. – Київ : НМАУ, 1997. – 320 с.
4. Бандрівська О. Науково-методичні праці, статті, рецензії / О. Бандрівська. – Львів : «Апріорі», 2002.
5. Вопросы физиологии пения и вокальной методики. Труды ГМПИ им. Гнесиных. – Вып. 25. – М., 1975. – 168 с.
6. Жишкович М. Фундатор львівської вокальної школи / М. Жишкович // Солоспів. – № 3. – Травень–червень 2011.
7. Олександр Мишуга – король тенорів / Авт. упоряд. М. Головащенко. – К. : Муз. Україна, 2004. – 610 с.
8. Korolewicz-Waydowa J. Sztuka i życie: Mój pamiętnik / Tekst oprac., przedm. i koment. opatrzył A. Gozdawa-Reutt. – Wrocław: Ossolineum, 1958. – 421 s.
9. Кобрин Н. Музыка в системі національного виховання молоді в Галичині (кінець ХІХ – 20–30-ті рр. ХХ ст.) / Н. Кобрин // Вісник Львівського університету. Серія педагогічна. – Л. : Львівський національний університет імені Івана Франка, 2004. – Вип. 18. – С. 224–231.
10. Фіцула М. М. Педагогіка: навч. посіб. / М. М. Фіцула. – вид. 2 випр. та доп. – К. : Академвидав, 2006. – 560 с.